

La revolta da 1794 dils purs sursilvans

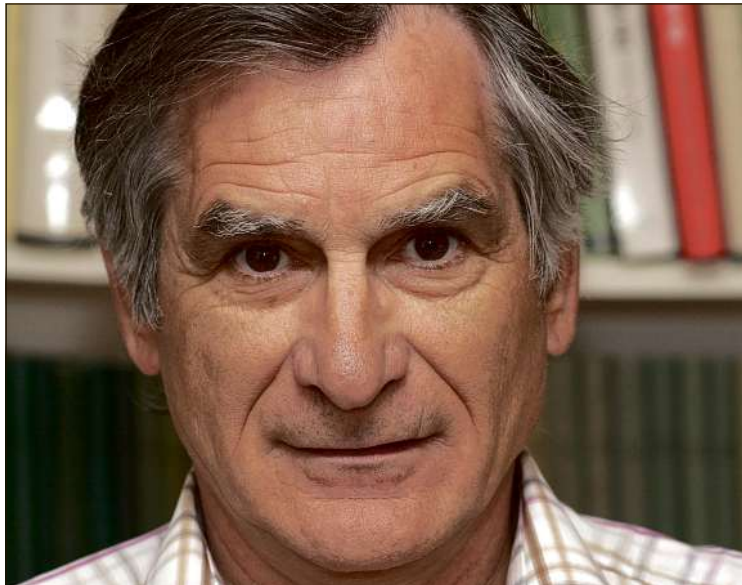
Presentaziun dil cudisch «Anatomie einer Revolte» dad Adolf Collenberg

DA MARTIN CABALZAR

■ «1794 – Anatomie einer Revolte». Aschia secloma la novissima publicaziun dil historiograf grischun Adolf Collenberg, edida digl Institut per la perscrutaziun dalla historia grischuna. La presentaziun dil cudisch ha giu liug sonda sera a Vella en Lumnezia nua che la revolta purila ha giu priu sia entschatta. La gestiunaria dalla Fundaziun da cultura Lumnezia Anne-Louise Joel ha astgau beneventar ina bufatga raspada alla presentaziun dil cudisch ell'aula a Vella. Il president communal Duri Blumenthal ei schizun in tec loschs da quei spért cumbattiv e revoluziunari en Lumnezia che seigi semanifestaus igl emprem 1352 tier las dunnas e lu 1794 tier ils purs e spera che quei spért progress resti allert en Lumnezia. Cordula Seeger digl Institut per la perscrutaziun dalla cultura grischuna sa bien grau al historiograf Adolf Collenberg per sia perseveranza d'artgavar novas fontaunas, translatar quellas e render ellas aschia accessiblas ad ina pli vasta publicitad. Ad Andriana Christoffel da communicaziun.ch a Glion sa ella bien grau per la concepziun grafica.

In temps da grondas tensiuns politicas

Sco quei ch'igl autur Adolf Collenberg ha sincerau en siu referat han ils onns 1790 e suandonts purtau midadas radicalas ella republica dallas Treis Ligias, midadas ch'ei stadas colligiadas cun grondas tensiuns politicas. Dalla vart aristocrata cumandavan ils von Salis, ch'eran bein en mongia culs de Mont, de Castelberg, de Marchion, de Capol, de Caprez ed igl avat da Mustér, las fiastas ella part catolica dil Grischun, ils von Planta, von Tscharnier, von Sprecher e von Bavier el-



En sia novissima publicaziun ei il historiograf Adolf Collenberg s'occupaus intensivamein dalla revolta dils purs sursilvans d'avon varga 200 onns.

MAD

las regiuns reformadas. Lur beinstonza haveva l'aristocrazia grischuna d'engraziar cunzun allas pensiuns per l'intermediaziun da mercenaris e da lur guverner sur las tiaras subditas. Per lur uffecis pagavan els grondas summas ed unschevan aschia il pievel. Il pievel cumin schemeva el medem mument sut il buordi da dieschmas e dazis. Augmentau la malcontentientscha e menau alla vera pupira han denton dus onns da schliata raccolta (1791 e 1792) e la finala ha cunzun la bloccada digl import da garnezi (1793) grittentau ils purs.

Ferton ch'ils aristocrats e conservativs defendevan vinavon lur pussonza levon ils purs, patriots e progressivs instradar urgentamein novas refuormas e far dertgira nauscha cun ils «signurs» che usurpeschien la proprietad dil pievel cumin.

Satira politica d'aulta qualitat

Sco quei che Collenberg ha tradiu han las fronts indiridas e la situaziun da span e debat generau en Surselva in'entira lavina da satira politica da dimensiuns epicas. Buca meins che siat canzuns cun rondund 1200 vers ha igl autur presentau en siu cudisch en versiun sinoptica romontsch/tudestg, analisond e commentond ils fatgs. Ils exponents principals dalla plema gizzata ein stai dad ina vart il renomau miedi e politicher Gieri Antoni Vieli (1745–1830), oriunds da Cumbel e posteriu administratur dils beins austriacs dil Casti da Razén ed il plevon da Trun Crest Luregn Caplazi cun ina gruppa da plevons progressivs dalla Cadi dall'otra vart. Cun entgins citats dalla satira mudenta da pres e politichers ella cavella ha igl autur dau in

schatg divertent da quei cudisch ch'ins legia cun ardent.

La Lumnezia sco tgina dalla revolta purila

Era sche la Surselva stevi da quei temps aunc sco schirada sur la curatella dils aristocrats buglievi sut cozza tiels purs la gretta encunter ils veritabels ni presumai caschunaders dallas pitgiras e dil fomaz. Aschia han entgins purs dalla Lumnezia snegau a lur signurs dieschmas e tscheins. A Glion seigi seformau in club dils Giacubins sut l'egida d'antieriurs mercenaris franzos litinent Glienard Baletta da Breil e premsergent Gion Giusep Collenberg da Murissen.

Ils 11 da fevrer 1794 ei ina gruppa da purs da Murissen e Degen sut il comando da Gion Giusep Collenberg cumparida nunspitgadamein en sala da dertgira a Vella e pretendiu ch'il mistral regent Cristian Ulrich de Mont clomi immediat cumin per sclarir las raschuns dalla miseria e per castigiar ils responsabels. Il tun dils purs rebellonts para buca dad esser staus gest crets, pertgei mistral de Mont ha admoniu els da tractar igl «Oberkeit» cun dapli respect ed hagi survegniu fridas persuentar. Il cumin hagi lu tuttina giu liug ed hagi la finala sancziunau 18 puncts da tgisa encunter las autoritads regentas. Sut l'egida da Collenberg ein rodud 80 umens dalla Lumnezia e dalla Cadi, armai cun sabels e turschets, marschai ils 14 da mars a Cuera. Els han pretendiu dils treis causligia ch'ils pugns d'inquisiziun deliberai dil cumin lumnezian vegnien era screts ora els auters cumins. Malgrad ch'ils causligia han snegau quella pretendiun ein la finala tuttina ver 500 umens ord las valladas grischunas seradunai a Cuera. La finala ei la dieta ida a fin cun in success cumplein pils purs.

Al cumin lumnezian digl onn suenter (1795) hagi ei dau «ina ferma e liunga sedada» denter ils adherents dils de Mont ed ils purs alterai. Sulet ils da Vrin e Lumbrein che tenevien culs de Mont seigien apparentamein stai dalla vart tier quella sbarrada!

Dertgiras nauschas han ruinau l'aristocrazia sursilvana

Sco quei che Adolf Collenberg ha sincerau suenter sias profundas investas els acts ein las dertgiras nauschas ch'ei suandadas enviars ils menaders politics stadas partischontas e senza remischun enviars ils adversaris politics.

Tenor Collenberg erien las renfatschas cuntentidas els ploigns bein parzialmein giustificadas, las puniziuns seigien denton stadas ord tutta mesira ed hagian giu la clara finamira da ruinar finanzielmein ils pertuccai e da destruir definitivamein lur pussonza. Las dertgiras nauschas hagian buca mo svidau las buorsas dils Marichons da Valendau, dils Caprezi da Trun e dils Riedi da Sursaisa, anzi, era ruinau finanzielmein las pli pussentas e reputadas famiglias sursilvanas sco ils de Mont da Vella/Schluein, ils de Castelberg da Mustér ed ils de Capol da Flem.

En in excuors final s'occupa Collenberg sut il tetel «Der bezahlte Souverän» dallas pensiuns e dalla cumpra dils uffecis praticada ellas Treis Ligias, in sistem dil qual denton buca mo ils signurs, mo bein era il pievel cumin han giu lur profit.

Questa sera vegn il cudisch «1794 Anatomie einer Revolte» presentaus allas 19.15 el surcombras dalla casa da scola a Trun.

Adolf Collenberg, 1794 Anatomie einer Revolte Institut per la perscrutaziun dalla historia grischuna/Bündner Monatsblatt, 300 paginas, prezi 34 francs.